

ՈՒՍՈՒՅԶՊ. ՖՐ. ՖԷՅՏԻ

Բոլոր Հայերու ծանօթ սիրելի անձնաւորութիւն մըն է Ուսուցչ. Ֆրեաներիք Ֆէյտի, որ վերջերս Հայերէն լեզուի պաշտօնական դաստիարակ անուանուեցաւ Փարիզի «Ecole Nationale des langues orientales vivantes» հաստատութեան:

1795ին բացուած էր այդ վարժարանը, ուր Հայերէնը ծրագրի մաս կազմած է 1798ին ի վեր. առաջին դաստիարակն էր համբաւաւոր Յակոբ Շահան Զրախեան: Անկէ վերջ՝ այդ ամպլիոնէն յաջորդաբար փայլեցան Le Vaillant de Florival, Edouard Dulaurier, Aug. Carrière, Ant. Meillet, Fr. Maclet: 1949ին է որ Ֆր. Ֆէյտի, Մաքլէրի սիրելի աշակերտը, հրաւիրուեցաւ այդ պաշտօնին՝ իբր փոխանորդ ուսուցիչ:

Աշխարհաբարի ուսուցումը մտած է Ուսուցչ. Meilletի օրով:

Ու հիմա Ուսուցչապետ Ֆրեաներիք Ֆէյտի կը յաջորդէ այն բազմաճիւղ հայագէտներուն, որոնք արժէքաւոր հրատարակութիւններով ճոխացուցած են մեր բանասիրական գրականութիւնը:

Պատանի տարիքէն Ուսուցչ. Ֆէյտի նըւիրուած է Հայերէնի, այդ միեւնոյն վարժարանին մէջ՝ ուր կը դաստիարակէ այժմ:

1931ին զինք կը գտնենք Սեւրի Սամուէլ Մուրատեան վարժարանին մէջ, Հայերէն լեզուի մէջ կատարելագործուելու հետամուտ:

1933ին կ'անցնի վենետիկ, ուր իբր ֆրանսերէնի ուսուցիչ կը դաստիարակէ Մուրատ-Ռաֆայէլեանի եւ Ս. Ղազարու մէջ: Այս շրջանին է որ լիով կը տիրանայ գրաբարի եւ աշխարհաբարի եւ կը հրատարակէ «Grammaire de la langue arménienne moderne, dialecte occidental (2e et 3e année), որ կը տպուի Ս. Ղազար, 1935ին, էջը 205:

Հոն արդէն իսկ կը յայտնուի ապագայ Ուսուցչապետին լեզուաբանական սուր եւ մանրակրկիտ տաղանդը, որ կը թափանցէ քերականական աֆեաններին տարբերութիւն, կը վերլուծէ, կը համեմատէ, կը համադրէ:

1937ին անդամ կ'ընտրուի Ս. Ղազարու Միջնորդական Ճեմարանին (Ակադեմիա):

Հայերէնի սիրով խանդավառ՝ կ'ամուսնանայ պատուական հայ օրիորդի մը հետ. առով Հայերէնը կը դառնայ իրեն համար ընտանեկան լեզու մը:

Անցնելով Փարիզ, կը դառնայ հայ դպրութիւն ամէնէն սիրելի դէմքերէն մէկը, ու կը դրաւէ ամէնուն ուշադրութիւնը իր հայերէն ճառերով եւ բանասիրութիւններով: Այնուհետեւ վերելքի ճամբուն վըրայ է նա յարատեւօրէն: Դաստիարակութիւններ, հայադիտական պրոֆումներ, համադրամարներու մասնակցութիւններ, Ֆրանսայի զանազան քաղաքներուն մէջ եւ այլուր, զինք կը դարձնեն հանրածանօթ դէմք հայադիտական շրջանակներուն:

1939ին, Փարիզի մէջ, հրատարակած է Հայերէն լեզուով «Հեքում Պատմիչ» հեղինակ ԾԱՂԻԿ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՅԱՐԵԻՆԱՆ ԱՆՆԱՐԶԻ ԳՐԻՄ» Արշակ Զօրանեանի յառաջարկով եւ պատկերազարդուած Փարիզի Ազգ. Մատենադարանի երկու հին ձեռագիրներու մանրակրկիտ վերաբնակարարութեամբ (Մատենադար Անահիտ, թ. 2):

1948ին, հրատարակ կու գայ իր նոր քերականութեամբ. «Manuel de la langue arménienne» (arménien occidental moderne):

Քիչ վերջ լոյս կը տեսնէ իր «La littérature arménienne du XIIe au XVIIIes», որ մաս կը կազմէ «L'histoire illustrée de la littérature universelle» (Larousse).

Երկարաշունչ ուսումնասիրութիւն մը պատրաստած է Հայկական «Կրթական» ներու ժամին (յուրութիւն):

Յաճախ կ'երեւի մեր Բազմալեզուի մէջ իր հետաքրքրական աշխատասիրութիւններով: 1952ին հրատարակեցինք «Les articles en arménien moderne occidental» (Բազմ. 1952, էջ 171): Անցեալ տարի լոյս տեսաւ, նաեւ առանձին գրքով Cahiers de grammaire arménienne, N. IV, Cambiamenti di struttura del verbo armeno, Tempi, Modi e Aspetti in armeno (Բազմ. 1956, էջ 111, 175): Իսկ ներկայիս հրատարակութեան մէջ է իր Cahiers de litté-

rature arménienne, N. III, L'épopée populaire arménienne, որու մէկ մասը արդէն հրատարակուեցաւ (Բազմ. 1957, էջ 27):

Անսահման է մեր ուրախութիւնը Ուսուցչապետ Ֆր. Ֆէյտիի պաշտօնի այս նոր բարձրացումին առթիւ: Զերմագին իղձերով կը շնորհաւորենք, ու կը մաղթենք նորանոր յաջողութիւններ իր վերելքին ճամբուն վըրայ, դուրսելով նաեւ խմբին համարուն խորին շնորհակալութեամբ իր լեզուի լեզուաբանական խորին շնորհակալութեամբ համար, զոր նա այնքան սիրով կը բերէ մեզի, ի փառս հայադիտութեան:

Հ. Ն. Տ. Ն.

ՕՐ. ԶԱՊԷԼ ՊՈՅԱՃԵԱՆԻ ՄԱՂԸ

Հայ պարծանքներէն մէկն էր, որ երկար ժամանակէ ի վեր հաստատուած Թայ-մըզի ամբերուն, հայ դիրն ու գրականութիւնը կը պանծացնէր օտարներու՝ մանաթիւնը կը անդլիացիներու առջեւ: Յունուար Լանդ անդլիացիներուն մէկուն 26ին, Լոնտոնի հիւանդանոցներէն մէկուն մէջ, կարճատեւ հիւանդութենէ մը վերջ՝ յաւիտենապէս կը փակէր իր աչքերը:

Բնիկ Տիգրանակերտցի, դուստրն էր Պատուելի Թովմաս Պոյաճեանի, որ երկար տարիներ քարոզած էր այդ քաղաքին մէջ եւ միանգամայն վարած անդլիական միութիւն-հիւանդանոցի պաշտօնը: Օր. Պոյաճեանի մայրը անդլիացի բանաստեղծ Սէմուէլ Ռոճըրզի շնորհակցներէն էր:

Ողբացեալ հայուհին գրադէտ էր, նըկարիչ, բանաստեղծ եւ քաջ անդլիագէտ: Մասնագէտներ կը վկայեն թէ Օր. Պոյաճեանի անդլիերէնը՝ Շէյքսպիրեան եւ ճեանի անդլիերէնը՝ Շատ բժանդիր էր տաղաչադործածել: Շատ բժանդիր էր տաղաչադործածել անդլիական օրէնքներու ճշգրիտ դործածութեան:

Ծաղիկ հասակէն հաստատուած էր Անդլիա, բայց եւ այնպէս՝ մնացած էր Թունդ հայ: Զափաղանց տխուր աղբեցութիւն գործած էին իր զկայնիկ նկարագրին վըրայ՝ կոտորածի ու ջարդի դարձուրելի դէպքերը: Իր աչքով տեսած եղելութիւնը նորովի ձեւով հրատարակած է Եսքեր տխուրսին տակ, Վարդանի վեղձանունով:

1926ին հրատարակեց Armenian Legends and Poems մեծագիր հատորը (տպ. Լոնտոն, էջ 196) զեղանաչակ եւ հմայիչ տեսքով. հոն ամփոփած էր հատընտիր կտորներ մեր դասական եւ ժամանակակից քերթողական արուեստէն: Մ. Սորենացի, Նարեկացի, Շնորհալի, Թլիուրանցի, Գր. Աղթամարցի, Ն. Քուչակ, Սայաթ Նովա, Արիւն, Նալբանդեան, Պէշիկթաշեան, Բաֆֆի, Սրուանձտեանց, Դուրեան, Թումանեան, Զօրանեան, Իսահակեան, Դերենիկ Դեմիրճեան, Վիկտորիա Աղանուր (այս վերջինը իր հանրածանօթ Pasqua Armena-ով) հոն կը ցոլան հրաշալի անդլիերէնով: Ու դեռ հայ ժողովրդական երգերու ծով մը՝ ալիք ալիք կը բարձրանայ

հատորին ընդմէջէն: Բայց ինչ որ այս Երկին կրկնակի շնորհ մը կու տայ՝ այն ներկարներն են (դուռնաւոր տպագրութիւն) որ կու գան անմահացնել հայ պատմութեան փառաւոր էջերը եւ աւելի եւս ցայտուն դիմագիծով մը կը ներկայացնեն զանոնք. այսպէս, Վահագնի ծնունդը՝ ծիրանի ծովուն կարմիր եղեգնիկներուն մէջէն, Արայի եւ Շամիրամի դրուագները, Արտաշէսի եւ Սաթենիկի հարսանիքը, Արգարի զոյցը, Անյուշ բերդը: Այս բոլորին մէջ Օր. Զ. Պոյաճեան ցոյց կու տայ խոր թափանցում եւ երեւակայութիւն. կը նախընտրէ հայ մանրանկարչութեան նըմանութեան գիծերը, աւելի եւս բնիկ եւ հարազատ տպաւորութիւն գործելու համար:

1930ին հրապարակ ելաւ անգլիերէն ուրիշ մեծագիր հատոր մը՝ Կիլգամեշ, հիմնուած ասորա-բարեկական մէկ աւանդավէպին վրայ, նոյնպէս նկարազարդ:

Աւելի ուշ հրատարակեց անգլիերէն լեզուով Etchmiadzin տրամբ, երեք արարով եւ վեց պատկերով. գլխաւոր դերակատարներն են Տրդատ Թագաւորը, Դիոկղետիանոս, Հռիփսիմէ, Գայեանէ, Գրիգոր Լուսաւորիչ: Կը պարունակէ նաեւ հայ շարականներէն կտորներ, իբրեւ խմբերգներ ազդեցուած. այսպէս Լոյս Արարիչ լուսոյ, Առաւօտ լուսոյ, Ուրախ լերաւորք եկեղեցի եւն...:

Ուղեգրական հատորով մը, With Pen and Palette in Greece, կու տայ իր տպաւորութիւնները Յունաստանէն:

1948ին հրատարակեց Աւետիք Իսահակեանի Աբու Լալա Մահարիի անգլիերէն թարգմանութիւնը (տպ. Նիւ Եորք):

Ու տակաւին ունի ուսումնասիրութիւններ Բաֆֆիի եւ հայ գրական ուրիշ գէմքերու մասին, հրատարակուած անգլիերէն պարբերաթերթերու մէջ:

Օր. Զ. Պոյաճեան ունէր նաեւ նկարիչի

չի գերազանց ձիրքեր. սարքած է բազմաթիւ նկարահանողներ, որոնց մասին մեծ գովեստներ տուած են Լոնտոնի թերթերէն Թայմզի եւ Մորնինկ Փոսթի քննադատները: Ունի Զօր. Անդրանիկի նկարը. նըշանաւոր է անոր Աստուածամայրը՝ Յիսուս մանուկը իր գրկին մէջ:

1911ին արդէն Բազմավայ գնահատանքի բարձր տողերով կ'արտատպէր անգլիական թերթերէ հաստուածներ, Հայ արուեստագիտուհի մը Անգլիոյ մէջ խորագրին տակ (Անգլ. էջ 282-284):

Օր. Զ. Պոյաճեան Վենետիկ ալ այցելած է: Կը պատմեն մեր վարդապետներէն ոմանք որ ցուրտ առաւօտ մը, մինչ Ս. Ղազարէն կը նշմարուէր Վենետիկը փայլուն լոյսերով ողողուած, եւ հեռուն՝ ձիւնապատ լեռները (բացառիկ ձերեւոյթ), Օր. Զապէլ Պոյաճեան վանք կը փութայ գծելու այդ հրաշալի բնանկարը: Իր եռօրեային կը բանայ վանքի ութանկիւնին (Belvedere) վրայ. ու վարդապետներէն ոմանք շիշով տաք ջուր կը ներկայացնեն, որպէսզի ազնիւ նկարչուհիին մատները չսառնեն, եւ ան արտադրէ իր լաւագոյնը:

Բայց աւա՛ղ... եթէ չստեղծան իր մատները, բայց ստեղծաւ իր սիրտը, Լոնտոնի առանձնութեան մէջ: Գանդատի նամակներ, ուղղուած առ Վեր. Ա. Ա. Պետիկեան, կը մատնանշեն թէ ո'րքան յուսախար մնացած էր Օր. Զապէլ Պոյաճեան, եւ ո'րքան դառնութեամբ լեցուած էր իր սիրտը, նկատելով որ հայերը իր անկրկնաւոր չափի չէին գնահատեր իր գրչի եւ վրձինի արտադրութիւնները (Հայաստ. Կոչնակ, Ծէ. տարի, 1957, թիւ 15, Ապրիլ 13, էջ 353-354):

Իր մահով՝ կը կորսնցնենք արտասահմանի մտաւորական հայուհիի տիպար մը, որ այնքան թանկագին ծառայութիւններ մատուցած էր հայ մշակոյթին: Յարգա՛նք իր յիշատակին:

Օ ԱՐԱՐԱՏԻ ՍՏՈՐՈՏԷՆ

ՅՈՎՍԷՓ ՕՐԲԵԼԻ

Հայաստանի աղանաւոր աղագեմակաւոր, այս տարի կը բոլորէ իր ծննդեան 70ամեակը: Վաստակը զոր ան կը բերէ հայագիտական անդամատանին մէջ՝ գերազանց է եւ բազմադիւն: Մեր անուանի Կովկասագէտն է ան:

1904ին, յետ աւարտելու Թիֆլիզի դըպրոցներուն մէջ իր նախնական եւ բարձրագոյն ուսումները, կ'անցնի Պետրպոլի համալսարանը, եւ 1911ին կ'աւարտէ արեւելագիտական մասնաճիւղը՝ աշակերտելով համբաւաւոր ուսուցիչներու, ինչպէս են Ն. Մառ, Սմիլնով, Օրդենպոլի, Կրաչկովսկի:

1906էն սկսած՝ Օրբելի մասնակցած է Անիի պեղումներուն, որոնք կը կատարուէին Մառի ղեկավարութեամբ:

1909-11 թուականներուն լոյս կը տեսնեն իր անդրանիկ ուսումնասիրութիւնները:

1911ին, « Ռուսական Գիտութիւնների Աղագեմիա »-ի կողմէ կը զբոսնի Թրքահայաստան, զիտա-հետազոտական աշխատանքներու, Վանի, Էրզրումի կողմերը: Կ'ուսումնասիրէ ուրարտական, հայկական, սելճուկեան յուշարձաններ, յատկապէս Աղթամարի վանքը:

Այս շրջանին կ'ուսումնասիրէ Մոկսի բարբառը, քիւրտերէնը ու վերագրանայ Պետրպոլի՝ առատ նիւթերով:

1914ին, Պետրպոլի համալսարանի մէջ կը սկսի դասախօսել՝ հայոց պատմեան եւ հնագիտութեան նիւթերու շուրջ:

1916ին, դարձեալ Վան կը գտնուի, Մառի հետ, ուսումնասիրելու ուրարտական ու Օրբելին կը գտնէ ուրարտական նին է որ Օրբելին կը գտնէ ուրարտական Սարգուր Բ. Թագաւորի տարեգրութիւնները:

Այնուհետեւ կը տեսնենք զինք դասախօս, ուսուցչապետ զանազան համալսարաններու եւ հաստատութիւններու մէջ. անդամ, խորհրդական եւ քարտուղար Թանդարանային կազմակերպութիւններու եւ Աղագեմիայի, Մոսկուայի եւ Պետրպոլի մէջ:

1934-1951 թուականներուն Յ. Օրբելի ստանձնած է աշխարհի չորս մեծագոյն թանգարաններէն մէկուն՝ Լենինկրատի Ermitageի ընդհանուր վարիչի պաշտօնը, մեծապէս նպաստելով արեւելագիտական եւ հնախօսական բաժիններու զարգացման:

Յ. Օրբելի Հայկական ՍՍՌ Գիտութիւնների Աղագեմիայի կազմակերպողներէն մէկն է եղած, եւ անոր առաջին նախագահը, որ ամբողջ հիմերու վրայ դրած է նորահաստատ Աղագեմիայի աշխատանքները (1943-46):

Ներկայիս, ամբողջ Սովետական Միութեան մէջ, Յ. Օրբելի նկատուած է ամէնէն հմուտ, ամէնէն հեղինակաւոր եւ բազմադիւն գիտնականներէն մէկը:

Աղագեմիոյ Յ. Օրբելի ունի 70է աւելի գիտական աշխատութիւններ: ԱՌԱՋԻՆ խումբը (36 հատոր) կը պատկանին Հայաստանի, Անդրկովկասի եւ Մերձաւոր Արեւելքի միութեան մշակոյթին եւ արուեստին. իսլամ, իրանեան, սելճուկեան, կովկասեան եւ այլ պատմական յուշարձաններու քննութեամբ, նա կը յայտնաբերէ մշակոյթի զարգացման զանազան շրջանները, փոխ յարաբերութիւններն ու ազդեցութիւնները. եւ նոյնիսկ որոշ յեղաշրջումներ մինչեւ ցարդ ընդունուած կարծիքներու:

Աշխատութիւններու ԵՐԿՐՈՐԴ խումբով կը քննէ հայերէն վիմակաւ արձանագրութիւնները: Ներկայիս հրատարակութեան կը պատրաստուի այս կարգի աշխատութիւններու ամբողջական հաւաքածոյ մը:

Իսկ ԵՐԿՐՈՐԴ ԽՈՒՄԲԸ կը ներկայացնէ բանասիրական, լեզուագիտական եւ մա-